
Meddelandeblad

Nr 5/2011

Juni 2011

Mottagare:

Länsstyrelserna

Samtliga kommuner, samtliga nämnder inom socialtjänst och kommunstyrelsen

Samtliga landsting/regioner, psykiatriska kliniker och primärvårdsområden

Samverkansnämnder

Länshandikappråden

Kommunala handikappråden

Försäkringskassan

Arbetsförmedlingen

Sveriges Kommuner och Landsting

Brukar-, - anhörig- och intresseorganisationer

Enskilda verksamheter för personer med psykisk funktionsnedsättning

Statsbidrag till kommuner som inrättat verksamhet med personliga ombud till vissa personer med psykisk funktionsnedsättning

Detta meddelandeblad anger vilka villkor och förutsättningar ombudsverksamheterna måste uppfylla för att kunna få statsbidrag, och vilket ansvar de lokala ledningsgrupperna har. Ombudens arbetsuppgifter definieras liksom den målgrupp som omfattas av insatsen.

Bakgrund

Under 3 år, i samband med psykiatrireformen (regeringens proposition 1993/94:218 Psykiskt stördas villkor) bedrevs försöksverksamheter med personliga ombud på tio orter i landet. Socialstyrelsens utvärdering av de tio försöksverksamheterna visade goda resultat för verksamheternas klienter.

I budgetpropositionen 1999/2000:1 beslutade riksdagen att verksamheter med personliga ombud skulle permanentas och göras landsomfattande. I maj 2000 gav regeringen i uppdrag åt Socialstyrelsen och länsstyrelserna att bygga upp och utveckla permanenta och landsomfattande verksamheter med personliga ombud för personer med psykiska funktionsnedsättningar (Regeringsbeslut S98/7454/ST, S1999/4985ST).

Socialstyrelsens uppdrag

Inledningsvis skulle Socialstyrelsen implementera, utveckla, följa, stödja och utvärdera verksamheterna tillsammans med landets länsstyrelser.

Myndigheten skulle också utveckla utbildningsprogram för de personliga ombuden.

Åren 2006–2009 var uppdraget att följa och vid behov utveckla verksamheterna.

Den 17 december 2009 fick Socialstyrelsen ett nytt regeringsuppdrag (S2009/10168/ST). Uppdraget innebär att Socialstyrelsen i samverkan med länsstyrelserna ska fördela statsbidrag även i fortsättningen till de kommuner som söker statsbidraget och bedriver verksamheter med personligt ombud.

Socialstyrelsen ska även

- utveckla och stödja verksamheterna i samverkan med länsstyrelserna och huvudmännen
- leda och samordna arbetet inom ramen för en beredningsgrupp
- definiera vilka arbetsuppgifter som bör innefattas i denna insats och utforma kriterier för vilka personer som bör omfattas av insatsen
- ansvara för introduktions- och fortbildning av personliga ombud.

Länsstyrelsernas uppdrag

Länsstyrelserna ansvarar för ansökningar från kommunerna/socialtjänsten. De beslutar i enlighet med de villkor och förutsättningar som beskrivs i detta meddelandeblad och de *övriga villkor och krav som utarbetas av länsstyrelserna för att beviljas statsbidrag.*

Länsstyrelserna ansvarar också för att betala ut och följa upp statsbidraget.

Kommunernas ansvar och uppgift

Verksamheter med personligt ombud grundas på *kommunalt ansvar och huvudmannaskap* (regeringens proposition 1993/94:218). Det innebär att kommunen/socialtjänsten ansvarar för att statsbidraget används för verksamhet med personligt ombud enligt detta meddelandeblad och de övriga villkor som utarbetats av länsstyrelserna.

Det finns flera möjligheter till *samverkan mellan kommuner*. Samverkan kan ske mellan flera kommuner, till exempel genom samarbetsavtal, kommunalförbund och gemensam nämnd. En kommun kan också enligt SoL 2 kap, 5 §, avtala med annan kommun om att denna utför kommunens uppgifter inom socialtjänsten. Genom ett sådant avtal får en kommun tillhandahålla tjänster åt en annan kommun. Bestämmelsen i SoL 2 kap, 5 §, innebär att kommunen kan gå utöver den kommunala behörigheten enligt kommunallagen.

Kommunen kan lägga ut verksamheten med personligt ombud på entreprenad. Kommunen har ändå kvar sitt huvudmannansvar.

Personligt ombud

Ombudens arbetsuppgifter

I regeringens proposition 1993/94:218, regeringsbeslut S98/7454/ST, S1999/4985/ST och S2009/10168/ST beskrivs ombudens arbetsuppgifter.

Arbetsuppgifterna är att

- tillsammans med klienten identifiera och formulera hans eller hennes behov av vård, stöd, service, rehabilitering och sysselsättning
- tillsammans med klienten se till att olika huvudmäns insatser planeras, samordnas och genomförs

- bistå klienten i kontakterna med olika myndigheter
- se till att klienten får vård, stöd och service, rehabilitering och sysselsättning utifrån egna önskemål, behov och lagliga rättigheter
- verka för att klienten får tillgång till rehabilitering, sysselsättning och/eller arbete.

För att stödet ska fungera måste det få en sådan formell ställning i den lokala samhällsorganisationen, att ombuden kan fullgöra de beskrivna uppgifterna (regeringens proposition 1993/94:218).

Anhörig- brukar- och intresseorganisationerna kan ha en viktig roll för att nå de klienter som har störst behov och behöver stöd av personligt ombud. Det är en tidskrävande arbetsuppgift att nå de mest utsatta eftersom delar av målgruppen kan vara misstänksamma mot samhällets stödapparat.

Eftersom det råder sekretess mellan olika myndigheter är *klientens medverkan en förutsättning för ombudets arbete*. Det handlar om att hjälpa klienten att få tillgång till samhällets stöd. Insatserna ska vara samordnade och ges efter att klienten varit delaktig i planeringen av stödet. Bara i yttersta undantagsfall bör ombudet arbeta med fullmakt från klienten, och då bör arbetet vara begränsat i både tid och innehåll.

I ombudsarbetet är det viktigt att arbeta långsiktigt för klienten och se till att kontakterna med de olika myndigheterna är goda. Arbetet sker tillsammans med klienten och inriktas på att hans eller hennes omständigheter och sociala situation ska bli så bra som möjligt på sikt.

Ombuden upptäcker ofta brister och hinder i samhällets stödsystem när de arbetar med klienterna. Det ingår också i ombudens arbete att identifiera och rapportera de brister i serviceutbudet, som gör att klienternas behov inte blir tillgodosedda, till den lokala ledningsgruppen (regeringens proposition 1993/94:218). Se också under rubriken Ledning och styrning.

Klienterna deltar på så vis indirekt i strukturlpåverkan genom att vara katalysatorer för brister och fel i välfärdssystemet. Detta kan vara ett led i klientens empowermentprocess (egenmakt).

Målgruppen

I regeringens regleringsbrev till Socialstyrelsen i december 2007 står att:

”... Socialstyrelsen ska även i samverkan med andra aktörer lämna olika förslag till hur målgruppen kan definieras tydligare så att den uppfattas mer likvärdig över landet.”

I juni 2007 lämnade Socialstyrelsen tre olika förslag på definition av målgruppen till regeringen (skrivelse 2007-06-28, dnr 1704/2002). Socialstyrelsen förordade det förslag som utgår ifrån Nationell Psykiatrisamordnings definition av psykiskt funktionsnedsättning; Vad är psykiskt funktionshinder? (Rapport 2006:5 Nationell psykiatrisamordning).

Socialstyrelsen har bytt ut funktionshinder mot funktionsnedsättning, eftersom det är den term som används idag.

”En person har en psykisk funktionsnedsättning om han eller hon har väsentliga svårigheter med att utföra aktiviteter på viktiga livsområden och dessa begränsningar har funnits eller kan antas komma att bestå under en längre tid. Svårigheterna ska vara en konsekvens av psykisk störning.”

Enligt Socialstyrelsens förslag är målgruppen för personligt ombud personer med psykiska funktionsnedsättningar, enligt definitionen ovan, 18 år och äldre, som

- har betydande och *väsentliga svårigheter* med att utföra aktiviteter på viktiga livsområden och dessa begränsningar har funnits eller kan antas komma att bestå under en längre tid. Svårigheterna ska vara *en konsekvens av (allvarlig) psykisk störning/sjukdom* och
- har *sammansatta och omfattande* behov av vård, stöd, service och *rehabilitering och sysselsättning* och som har behov av långvarig kontakt med socialtjänst, primärvård och/eller den specialiserade psykiatrin (*utan krav på diagnos*) och andra myndigheter.

Kontakt med personligt ombud ska också vara en möjlighet för personer som finns inom enskild verksamhet, för personer med psykiska funktionsnedsättningar och samtidigt missbruk, för personer med psykiska funktionsnedsättningar som är hemlösa samt för personer som riskerar att utveckla svåra psykiska funktionsnedsättningar.

Det är viktigt att den lokala ledningsgruppen prioriterar inom målgruppen efter de lokala förhållanden som råder i den aktuella kommunen.

Avgränsningar

De personliga ombudens arbetsuppgifter behöver tydligt avgränsas från andra yrkeskategoriers uppgifter och ansvar. I personliga ombuds arbetsuppgifter ingår *inte* att

- besluta om insatser (eftersom detta är myndighetsutövning)
- ta över huvudmännens ansvar för samordning av insatser från olika myndigheter (men se till att ansvariga huvudmän samordnar sina insatser)
- svara för behandling eller annan vårdinsats som ges enligt hälso- och sjukvårdslagen.

De personliga ombudens arbetsuppgifter kan överlappa ansvar och uppgifter som andra yrkeskategorier har för personer med psykisk funktionsnedsättning. Risker för dubbelarbete bör uppmärksammas i varje enskilt fall så att ansvaret för de olika insatserna blir tydlig för den enskilde.

Attityder och förhållningssätt

De personliga ombudens roll och arbetsuppgifter skiljer sig i flera avseenden från andra yrkeskategorier. De bygger på att ombuden renodlat tillämpar vissa principer och förhållningssätt (regeringens proposition 1993/94:218) till exempel:

- klienten bestämmer – ombudet ska stödja klienten med resurser för att nå egna mål
- arbeta för personkontinuitet i möjligaste mån – samma ombud över tid
- arbeta långsiktigt och med tålamod – en grund för att nå resultat i arbetet
- nära relation – lära känna klienten och etablera en förtroendefull relation innan man formulerar mål och kan påbörja förändringar
- arbeta i klientens naturliga miljöer, till exempel genom hembesök

- arbeta flexibelt i nuet – klientens unika behov och aktuella funktionsnivå och hälsotillstånd är utgångspunkt för arbetet
- arbeta för att skapa goda relationer med olika myndigheter

De personliga ombuden ställs ofta inför svåra etiska dilemman. Därför är det viktigt att det finns utarbetade etiska riktlinjer att följa.

Ledning och styrning

För att verksamheterna med personligt ombud ska vara framgångsrika behövs en fungerande *samverkan mellan de huvudmän* som lokalt ansvarar för insatser och rehabilitering för personer med psykisk funktionsnedsättning, samt med patient-, brukar- och anhörigorganisationer. HSL 8 a § och SoL 5 kap 8 a § ”Landstinget (kommunen) ska ingå överenskommelse med kommunen (landstinget) om ett samarbete i fråga om personer med psykisk funktionsnedsättning. Om det är möjligt bör organisationer som företräder dessa personer eller deras närstående ges möjlighet att lämna synpunkter på överenskommelsen”. Se Socialstyrelsens meddelandeblad nr 1/2010.

Av detta skäl bör verksamheterna bedrivas i samverkan med andra berörda aktörer på kommunal nivå och på länsnivå (regeringens proposition 1993/94:218).

Lednings- och samverkansgrupper

Eftersom kommunen/socialtjänsten är huvudman för verksamheterna är det också kommunen/socialtjänsten som bjuder in och sätter samman ledningsgruppen. I ledningsgruppen ingår ofta utöver kommunens/socialtjänstens representanter från landstingets psykiatri och primärvård, Arbetsförmedling och Försäkringskassan.

Patient-, brukar- och anhörigorganisationer har en viktig roll i ledningsgrupperna. De kan fungera som garant för att ombuden kan arbeta på uppdrag av klienterna och de kan driva på i arbetet med att åtgärda systembristerna samt se till att verksamheten utvecklas på det sätt som är tänkt.

Personliga ombud arbetar för helhetssyn och samlade lösningar i gråzonen mellan olika myndigheters ansvar. Det är därför viktigt att ledningsgruppen arbetar strategiskt för att använda ombudens kunskaper och erfarenheter för att förbättra villkoren för hela gruppen personer med psykisk funktionsnedsättning. Det gäller i såväl den kommunala socialtjänstverksamheten som i den samlade rehabiliteringen av personer med psykiska funktionsnedsättningar.

I kommunens samordningsansvar ingår att ”identifiera eventuella brister i serviceutbudet och medverka till att dessa undanröjs. I uppgiften ingår också att identifiera icke tillgodosedda behov samt att föra kunskaperna om dessa brister vidare som ett instrument för uppföljning och planering av serviceutbudet.” (regeringens proposition 1993/94:218 Psykiskt stördas villkor).

Verksamheter som solidariskt backas upp av flera berörda huvudmän får goda resultat. Det har också visat sig vara en bra investering för lokala huvudmän att skjuta till egna medel till verksamheterna för att komplettera statsbidraget. Det ger verksamheterna

status, kontinuitet och kvalitet. Samtidigt får ombuden mandat och en sådan formell ställning i organisationen att de kan fullgöra sina arbetsuppgifter.

Rekrytering av personliga ombud

Personligt ombud ska vara ett personligt stöd baserat på expertkunskap. Det personliga ombudet ska ge klienten ett kvalificerat stöd i form av samordning av de insatser som riktas till honom eller henne. Stödet ska vara professionellt men samtidigt baserat på personlig lämplighet.

Kvalifikationer och personliga egenskaper som de personliga ombuden bör ha beskrivs i Valfärd och valfrihet – service, stöd och vård för psykiskt störda, SOU 1992/73 och i regeringens proposition 1993/94:218.

De personliga ombuden bör ha:

- ingående kunskaper om samhället och relevant lagstiftning
- goda kunskaper om psykisk funktionsnedsättning
- lång erfarenhet av relationsskapande arbete
- mycket god samarbetsförmåga

Viktiga personliga egenskaper är att

- kunna upprätthålla och bibehålla en relation till sina klienter
- kunna hjälpa klienten att föra fram sina synpunkter på ett konstruktivt sätt
- förstå och ha ett seriöst intresse för arbetets komplexa, ibland ömtåliga uppdrag
- ha en mycket god förmåga att möta olika slags människor individuellt och i grupp
- ha gruppledererfarenhet
- ha mod och beredskap att klara och förhålla sig konstruktivt i svåra och oväntade situationer
- kunna tala och skriva i klartext
- vara beredd att aktivt delta i handledning

Det är viktigt att patient-, brukar- och anhörigorganisationerna medverkar i rekryteringsarbetet och vid anställningsintervjuer.

Patient-, brukar- och anhörigorganisationernas roll

Patient-, brukar- och anhörigorganisationerna har stor betydelse för ombudens arbete. De kan exempelvis stödja ombuden och deras klienter i att identifiera och påtala brister och fel i välfärdssystemet genom att driva dem intressepolitiskt. Genom att samverka med dessa organisationer kan ledningsgruppens arbete få en ökad möjlighet till aktivt förbättringsarbete för att täcka målgruppens långsiktiga behov (regeringens proposition 1993/94:218).

Patient-, brukar- och anhörigorganisationernas har en viktig roll i de lokala ledningsgrupperna – som garant för ombudens mer fristående och formella ställning och som pådrivare i arbetet med att åtgärda systembristerna. Det har också visat sig att rekryteringen av ombud varit lyckat när patient-, brukar- och anhörigorganisationerna har varit med vid anställningsintervjuer. Se under Ledning och styrning och under Rekrytering av personliga ombud.

Rapportlista över hittills utgivna rapporter:

Socialstyrelsen, *Statsbidrag till kommuner för uppbyggnad av verksamheter med personliga ombud*. Meddelandeblad 14/2000.

Socialstyrelsen, *Personligt ombud – Teser och Tips*. Art nr 2002-110-1.

Socialstyrelsen, *Christian och Helge. Bilder från arbetet som personligt ombud i Kristianstad*. Art nr 2002-110-13.

Socialstyrelsen, *Mål och Metoder*. Art nr 2003-110-8.

Socialstyrelsen, *Personliga ombud för personer med psykiska funktionshinder. En sexårsuppföljning av tio försöksverksamheter*. Art nr 2004-123-24.

Socialstyrelsen, *Mångfaldens mekanismer. Att arbeta som personligt ombud i storstad*. Art nr 2004-123-25.

Socialstyrelsen & Länsstyrelserna i Mellansverige, *Personligt ombud i Mellansverige – ledningsgrupperna och deras arbete*. Art nr 2005-123-14.

Socialstyrelsen, *Personligt ombud på klientens uppdrag – förhandlare och gränsöverskridare*. Art nr 2005-123-15.

Socialstyrelsen, *Personligt ombud – välfärdens entreprenörer*. Art nr 2005-123-19.

Socialstyrelsen, *Personligt ombud 2000-2004*. Art nr 2005-103-2.

Socialstyrelsen, *Personligt ombud – trumf i bakfickan?* Art nr 2005-123-22.

Socialstyrelsen, *Det lönar sig – ekonomiska effekter av verksamheter med Personligt Ombud*. Art nr 2006-123-6.

Socialstyrelsen, *A New Profession is Born – Personligt Ombud, PO*. Art nr 2008-x-x.

Socialstyrelsen, *Egen kraft – egen makt. En antologi om arbetet som personligt ombud*. Art nr 2009-12-16

Socialstyrelsen, *Personliga ombud – ledningsgruppens spejare i välfärdssystemet*. Art nr 2010-

Annan utgivare:

Länsstyrelserna i Mellansverige, *Personligt ombud – verksamheternas ledningsstruktur*. www.u.lst.se.

Länsstyrelserna i Mellansverige, *Personligt ombud – myndighetseffekter*. www.u.lst.se.

Länsstyrelserna i Mellansverige, *Personligt ombud – klienternas uppfattning av det stöd de fått*. www.u.lst.se.

Länsstyrelserna i Mellansverige, *Personligt ombud – ombuden och deras arbete*. www.u.lst.se.

Länsstyrelserna i Mellansverige, *Personligt ombud i Mellansverige – vägledning inför framtiden*. www.u.lst.se.

Länsstyrelsen i Kronobergs län, *Hur går det för klienterna? – resultat av arbete på klientens uppdrag inom Personliga Ombud Kronoberg*. 2008. www.g.lst.se.

Järkestig Berggren Ulrika, *Personligt ombud. Social praktik i medicinsk diskurs*. Rapportserie i socialt arbete No 002 2006. Växjö universitet. Licentiatavhandling. www.vxu.se.

Järkestig Berggren, Ulrika, *Personligt ombud och förändringsprocesser på det socialpsykiatriska fältet*. Linneuniversitetet. 7/2010

Rönmark, Lars (red.), *Personligt ombud. Erfarenheter från arbetet med psykiskt funktionshindrade i Västra Götaland*. FoU i Väst, Rapport 5:2005.

Denna information (art nr 2011-6-30) kan laddas ner och beställas från Socialstyrelsens webbplats: www.socialstyrelsen.se/publikationer. Den kan även beställas från Socialstyrelsens kundtjänst, 120 88 Stockholm, fax 08-779 96 67.

Publicerad: www.socialstyrelsen.se, 2010